

Het is stil waar het nooit waait

Online politieke fora als bakermat van publieke opinie

Peter Thijssen¹

*Man is least himself when he talks in his own person.
Give him a mask, and he will tell you the truth.*
Oscar Wilde

Inleiding

Onlangs riepen de Belgische senatoren Schelfhout en Van Den Driessche op om de zogenaamde *hatemail* te weren van nieuwssites. Nog voor de inkt van hun opiniestuk (*De Morgen*, 26 februari 2008) goed en wel was opgedroogd, verschenen reeds de eerste reacties op de weblogs en internetfora. Zo liet *Parmenides* op *LVB.net* weten dat de betrokkenen slechts “stemknopfoeren” zijn: “Dat ze maar eerst eens beginnen met zich af te vragen of ze hun werk goed doen: goede wetten stemmen”. Op de *Freedom of Speech weblog* viseert *Bolle* dan weer specifiek Pol Van Den Driessche²: “Zotte polle zoals ze bij ons zeggen, is den grootste zeveraar die in Brugge rondloopt. Tis een cerclerut- te eerste klas en een bleiter zoals glenn feestneus deboeck”. We nemen aan dat de betrokken senatoren zich na het lezen van deze persoonlijke aantijgingen meer dan ooit in hun gelijk gesterkt voelden. In ieder geval voerden ze hun pennenstrijd in de daarop volgende weken en maanden nog behoorlijk op (*De Standaard*, 10

& 16 april 2008). Begin april verzonden ze bijvoorbeeld samen met de interculturele vereniging Kif Kif een petitie en een open brief naar de hoofdredacteuren en uitgever van kranten en weekbladen (www.stopracismeopmediasites.be). Hierin namen ze het nogmaals expliciet op tegen de anonieme haatdragende, schokkende en ronduit racistische interventies op mediasites.

Voor de actievoerders is de anonimiteit die aan de posters het aura van onaantastbaarheid geeft de kern van het probleem. Ze richten zich dan ook tegen het gebruik van zogenaamde *nicknames*. Dit zijn schuilnamen of pseudoniemen die de identiteiten verhullen van de *bloggers* en *posters* die het internet bevolken. Deze *nicks* maken het inderdaad mogelijk om in alle anonimiteit zijn meest intieme gedachten wereldkundig te maken. Op zichzelf zijn die intieme gedachten wellicht al vaak confronterend. Maar het zijn vooral de weinig verhullende en directe verwoordingen die ze moeilijk verteerbaar maken, vooral dan voor diegenen die op de korrel

worden genomen. Zoals in de nacht soms dingen gebeuren die het daglicht niet mogen zien, zo stimuleert de cyberanonymiteit eveneens mensen om verwoordingen te hanteren die ze in *face-to-face* contacten nauwelijks gebruiken. Daarom wordt voorgesteld om die cyberanonymiteit aan banden te leggen, zodat virtuele discussies ook aan minimale welvoegelijkheidsregels en beleefdheidsnormen zouden voldoen.

In dit essay zullen we argumenteren dat dit goedbedoelde initiatief voorbijgaat aan de onmiskenbare waarde van anonieme internetdiscussies. In een eerste deel zullen we aantonen dat de anonimiteit die de *nickname* garandeert, een wezenlijk onderdeel is voor de deelnemers aan internetdiscussies: “Zonder *nick*, *niks discussie*”. Het beteugelen van de cyberanonymiteit is dan ook vergelijkbaar met het instellen van een avondklok. Hoewel een avondklok meestal een effectieve remedie is tegen nachtbrakerij, ontzegt het de bevolking tegelijkertijd cruciale uitlaatkleppen en vruchtbare sociale contacten die beter gedijen in het nachtelijke duister, zoals bijvoorbeeld feest en dans. Als het licht aangaat op een fuif, is het gedaan met feesten. Of nog, als men de kap van de rups verwijdert, verwordt ze tot een saai treintje dat vele kermisgangers links laten liggen.

In een tweede deel zullen we argumenteren dat de anonieme online discussies niet alleen fundamenteel zijn voor de deelnemers maar ook voor al diegenen die geïnteresseerd zijn in de publieke opinie. En tot deze groep kunnen we wellicht ook

het gros van de politici rekenen. We zullen met name aantonen dat heel wat van de bezwaren tegen de alomtegenwoordige survey als instrument voor de meting van publieke opinie veel minder opgaan voor online politieke fora. De anonieme politieke debatten op online fora zijn weliswaar niet representatief in statistische zin maar in substantiële zin des te meer.

1. Anonieme online discussies: de onverbloemde feiten

Empirische gegevens tonen aan dat de anonimiteit belangrijk is voor de deelnemers aan online politieke fora. Uit een websurvey (n = 1330), die we³ in 2006 deden bij het publiek van het online politieke forum *Politics.be*,⁴ bleek dat slechts 31,5% van de ondervraagden het (helemaal) oneens was met de stelling: “Ik neem deel aan het forum omdat ik hier anoniem mijn standpunten kwijt kan”. Een groot deel van de huidige *online posters* zal dus waarschijnlijk afhaken als het zijn meningen niet langer anoniem kwijt kan. Dit zou echter geen probleem zijn als het juist die afhakers zijn die de online publieke fora misbruiken voor scheldtirades en persoonlijke vendetta’s. Maar de omvang van de groep van de afhakers wijst eerder op het tegendeel.

Men moet de problematiek van het schelden immers tot haar juiste proporties herleiden. Bij een analyse van vijftientig toevallig gekozen *threads* (samen goed voor 3619 *posts*) uit het binnenlandse fo-

rum van *Politics.be* – dit is een reeks van aaneengeschakelde *posts* over eenzelfde thematiek – vonden we slechts in 243 *posts* scheldgedrag terug.⁵ Dit wil zeggen dat slechts in 6,7% van de interventies sprake is van persoonlijke verwensingen. Deze bevinding loopt trouwens opmerkelijk gelijk met resultaten van een internationaal vergelijkende studie die ook maar 7% beledigende boodschappen vond (Papacharissi, 2004). Dit relatief lage aantal *scheldposts* wordt in de hand gewerkt doordat online gemeenschappen vaak zelf negatief reageren op posters die al te vaak hun toevlucht nemen tot *flaming*. Sociale controle is niet alleen beperkt tot contexten met expliciet face-to-face contact tussen duidelijk identificeerbare personen.

Dat online posters doorgaans veel waarde hechten aan hun anonimiteit is overigens gemakkelijk te verklaren. Zo staan de bovenstaande gegevens niet los van het feit dat de dissidente stemmen relatief oververtegenwoordigd zijn op politieke fora. Niet minder dan 19,8% en 31,2% van onze *Politics.be*-steekproef plaatst zich respectievelijk aan het extreemlinkse (0, 1 en 2) en het extreemrechtse (8, 9 en 10) uiteinde van de elfpunten links-rechtszelf-identificatieschaal. Dit is aanzienlijk meer dan men in representatieve steekproeven terugvindt. In de Belgische studie van het ISPO/PIOP van 2003 (Billiet *et al.*, 2004) zijn deze proporties respectievelijk gelijk aan 10,2% en 10,4%, terwijl men in de Nederlandse SKON-studie van 2002-2003 (Irwin, van Holsteyn & den Ridder, 2005) respectievelijk 11,1% en 15,7% terugvindt. Volgens de theorie van de zwijgsiraal (Noelle-Neumann, 1974) zou men

verwachten dat individuen van wie de overtuigingen ingaan tegen die van de meerderheid eerder zullen zwijgen uit vrees voor sociaal isolement. Deze zwijgtendens wordt evenwel aanzienlijk gemilderd indien men zijn mening anoniem kwijt kan (Scheufele & Moy, 2000). Als men alle stemmen uit het politieke koor wil horen, moet men dus de prijs van de anonimiteit betalen.

Tevens is het belang van anonimiteit sowieso nog groter in een politieke context zoals met name de Belgische, waar partitatie en elitepacificatie altijd belangrijk geweest zijn (Dewachter, 1992: 124-125). Deze besluitvormingstypes zien de burgers niet als aanspreekpunten of participanten maar eerder als cliënten of consumenten en leiden dus allesbehalve tot een open debatcultuur. In een niet zo ver verleden werden bijvoorbeeld heel wat betrekkingen in eerste instantie onder ‘politieke vrienden’ verdeeld. In de praktijk was het nochtans niet zo moeilijk om als politieke vriend te worden erkend, een partijlidkaart volstond vaak al. In die zin is het geen verrassing dat ook nu nog heel wat Belgische ambtenaren over verschillende partijlidkaarten beschikken. Op voorwaarde dat men zich politiek enigszins op de vlakte hield, was dit dan ook nauwelijks een probleem. Het stemgeheim garandeert immers dat men nooit openlijk politieke kleur moet bekennen. In die zin zijn politieke discussiebeesten een zeldzame en misschien zelfs bedreigde diersoort onder de Belgische burgers. Het wekt dan ook nauwelijks verwondering dat slechts 30,1% van onze *Politics.be*-steekproef het (helemaal) oneens is met de stelling

“Ik neem deel aan het forum om mijn onvrede uit te drukken met de politieke correctheid die het maatschappelijk debat domineert”.

Men zou nochtans kunnen stellen dat dit een beschrijving is van de Belgische *politique de papa*. De politieke cultuur is echter weerbarstig en verandert niet van de weeromstuit. Bovendien mag men ook de structurele veranderingen niet overschatten. Ook nu nog zijn heel wat Belgische politieke kopstukken hypergevoelig voor kritiek en stimuleren ze daardoor niet echt de politieke discussie. In dit verband verscheen een tijd geleden bijvoorbeeld een illustratieve bijdrage in het *NRC Handelsblad* onder de titel “De moeizame verhouding tussen Belgische politici en de media” (*NRC*, 16 november 2002). In die bijdrage werd met name Guy Verhofstadt op de korrel genomen. Want hoewel deze zich sinds 1999 profileerde als de wegbe-reider van de open debatcultuur, bleek hij naderhand vaak te overtuigd van zijn eigen gelijk om zijn eigen adagium ook in daden om te zetten. En zoals Tim Pauwels recentelijk aan den lijve ondervond, heeft ook de huidige premier Yves Leterme het af en toe behoorlijk lastig met kritische geluiden (www.youtube.com/watch?v=p7vqm69w9Ho). Kortom, zeker in een context waar het lange tijd loonde om zich politiek op de vlakte te houden of om de politieke elite naar de mond te spreken, moet men alles doen om de burger uit zijn schulp te lokken. Als anonimiteit hiervoor de prijs is, dan zijn wij graag bereid die te betalen.

2. Anonieme online discussies: de striptease van publieke opinie

In de vorige paragrafen hebben we aange-toond dat anonimiteit een essentiële component is voor de deelnemers aan online politieke discussies. In de rest van dit essay zullen we ons toespitsen op de waarde van anonieme politieke discussies voor iedereen die geïnteresseerd is in publieke opinie. Hierbij denken we aan onderzoekers maar eveneens aan politici en journalisten. Vele nadelen van de klassieke opiniepeiling zijn immers minder relevant in de context van een anonieme online discussie.

In navolging van Jürgen Habermas (1989 (1962)) geven onderzoekers tegenwoordig veel aandacht aan het ‘publieke’ karakter van publieke opinie. Zo is men het er vandaag over eens dat de geaggregeerde opinies, die men verkrijgt op basis van een klassieke survey, eerder de opinies van de massa blootleggen dan van het publiek. Een belangrijk ingrediënt ontbreekt namelijk: de uitgesproken confrontatie van de eigen opinie met die van (significante) anderen. In die zin is er meer publieke opinie terug te vinden op een online forum dan in een peiling. Terwijl de geënquêteerden enkel als passief klankbord fungeren, reageren de online posters wel degelijk heel actief op elkaar. Toegegeven, er wordt zelden expliciet rekening gehouden met elkaars mening. Maar gebeurt dit dan meer in gerespecteerde politieke fora zoals het parlement? Het is trouwens maar de vraag of men echt kan verwachten dat debaters openlijk hun ongelijk toegeven of onmiddellijk hun visie bijstellen. Een eventuele

wijziging in iemands houding of opinie zal logischerwijze pas achteraf tot uiting komen, in een latere discussie. Want zoals Zaller (1992) zo mooi aantoonde, resulteren opinies uit een selectie van geïnternaliseerde overwegingen. Als een individu zijn geïnternaliseerde overwegingen herschikt ten gevolge van de argumentatie van een andere debater, kan dat eventueel later leiden tot een opinieomslag.

Gegeven de irrationaliteit van de occasionele scheldpartijen zouden critici niettemin kunnen stellen dat men op online fora eerder een menigte dan een publiek terugvindt. Gustave Le Bon (1948) verklaarde het irrationele gedrag van de menigte trouwens ook op basis van de anonimiteit van de individuele leden. Die anonimiteit zou hen namelijk een gevoel van onoverwinnelijkheid geven en hen tegelijk ontdoen van persoonlijke verantwoordelijkheidszin. Recenter onderzoek (Christensen & Levinson, 2003: 355) heeft ondertussen echter uitgewezen dat het met die irrationaliteit van de menigte nog wel meevalt. Niet alleen miskende Le Bon het belang van “opinieleiders” die de menigte sturen, maar ook onderschatte hij het belang van impliciete normen die de onderlinge verhoudingen reguleren. Illustratief in dit verband is het feit dat men op het online forum *Politics.be* titels geeft aan posters in functie van hun postintensiteit, gaande van ‘Vreemdeling’ tot ‘Secretaris-Generaal van de VN’. Ook kan men er niet naast dat op de succesvolle online fora stevast *moderatoren* actief zijn die nagaan of er geen wettelijke inbreuken plaatsvinden, zoals bijvoorbeeld schendingen van auteursrechten of antisemitisme.

Hoe dan ook blijft het survey-onderzoek veruit de populairste onderzoekstechnologie. Men spitst zich weliswaar toe op de massa in plaats van op het publiek, maar als men de steekproef op een oordeelkundige wijze samenstelt, krijgt men toch een representatief beeld. De vraag is echter: “Representatief voor wat?”. Op de keper beschouwd gaat het slechts om een massa van geatomiseerde individuen waarvan velen geleerd hebben om zich wat politiek betreft op de vlakte te houden. “Mijn naam is haas en ik weet van niets”. Eén ding is zeker. Op de online politieke fora vindt men geen representatief publiek, want van politieke angsthazen vindt men er geen spoor.

Politieke opiniepeilers worstelen overigens ook met het probleem van de politiek onwetende hazen. Precies daarom besparen ze kosten noch moeite om de geënquêteerden ervan te overtuigen dat hun gegevens in alle vertrouwelijkheid en anonimiteit zullen worden behandeld. Gelukkig voor de politieke opiniepeilers is de welwillendheid van de doorsnee burger vooralsnog iets groter dan zijn politieke smetvrees. Het is zoals bij een ongeluk. Ook hier haalt onze nieuwsgierigheid vaak de bovenhand op onze angst voor bloed. Maar elk gegeven is hoe dan ook *ge-given*. *Ge geeft* immers letterlijk iets weg wanneer je deelneemt aan een enquête. Men mag de generositeit van de respondent echter niet overschatten. Mensen geven enkel weg wat ze kwijt willen, en dit zijn vooral die dingen waarvan ze denken dat ze bevallig zijn in de ogen van de ander. Eigenlijk is dus elke survey een soort van intellectuele potlach. Zoals de indianen

hun meest waardevolle spullen wegschonen om in aanzien te stijgen, geeft ook de geënquêteerde die personalia weg waarvan hij denkt dat ze de enquêteur en/of de politieke goegemeente zullen bevallen. Serieuze opiniepeilers zijn zich daarom zeer bewust van de problemen die inschikkelijkheid (*acquiescence*) en sociale wenselijkheid met zich meebrengen bij de surveyrespons. Er bestaan weliswaar enkele technieken waarmee men dergelijke vertekeningen enigszins kan remediëren, maar tot op heden worden die eerder zelden toegepast in het politicologisch onderzoek. Soms is het trouwens nagenoeg onmogelijk om de omvang van de bias in te schatten, laat staan te remediëren. “Needless to say, there is no easy way of reporting self-deception in studies that involve only self-reports”. (Krosnick, 1999: 47) Effecten van inschikkelijkheid en sociale wenselijkheid spelen uiteraard veel minder in anonieme online discussies. De anonimiteit maakt dat posters zich niet beter moeten voordoen dan ze zijn.

Een ander probleem is dat de meeste individuen niet gewoon zijn om over politiek te praten. In ieder geval niet aan de hand van beargumenteerde en genuanceerde bewoordingen. Ook dit probleem wordt evenwel handig omzeild door het surveyonderzoek. Veelal werkt men met gesloten vragen, meer bepaald Likert-items, waarbij de respondenten enkel moeten zeggen in welke mate ze het eens zijn met een bepaalde uitspraak. Met deze voorgestructureerde antwoorden worden de politieke angsthazen in een handomdraai omgetoverd tot rationele respondenten. Handig toch, persoonlijke aanvallen, karikaturaal

denken, onbeleefdheid: het verdwijnt allemaal als sneeuw voor de zon. Of zoals Freddy Mercury het zo mooi verwoordde: “*It’s a kind of magic*”. Solitaire en af en toe vuilgebekte politieke angsthazen worden door de meestergoochelaars van de survey omgetoverd tot rationele en politiek mondige burgers. Schelfhout en Van Den Driessche zouden tevreden zijn.

De peetvader van het politieke opinieonderzoek Philip Converse indachtig (1980: 646), “weigeren we echter te vergeten hoe de steekproeven eruitzagen voor ze werden omgetoverd”. Reeds in 1963 had diezelfde Converse fundamentele twijfels geformuleerd bij een groot deel van de surveyrespons. Uit de analyse van de panelgegevens bleek immers dat de overgrote meerderheid van de respondenten op een louter toevallige wijze had gereageerd op de survey-items. Volgens Converse had men in 80% van de gevallen te maken met *non-attitudes*. Anthony Downs (1957) had trouwens enkele jaren eerder duidelijk gemaakt dat het vanuit een economisch standpunt perfect rationeel is om politiek ignorant te zijn en dus was er eveneens een theoretisch draagvlak voor de boude empirische vaststelling van Converse. Samen met vele anderen pleitte hij daarom voor de uitbouw van een representatieve democratie, waarin de rol van het ignorante publiek tot een minimum werd beperkt.

Hoewel deze inzichten nog steeds een prominente plaats bekleden in cursussen politieke sociologie, wijst de praktijk uit dat hun impact eerder beperkt is. Er hebben immers nog nooit zoveel polls gecir-

culeerd als vandaag, en in tegenstelling met de leefomgeving, leidt dit vooralsnog niet tot een pollenallergie. De reden hiervoor is tweeledig en grijpt zowel in op de empirische als op de theoretische basis. Enerzijds hebben Page en Shapiro in 1992 aangetoond dat het publiek wel degelijk rationeel is, althans op geaggregeerd niveau. De opinieverschuivingen die men vaststelt ten aanzien van bepaalde issues zijn veel substantiëler dan mogelijk is wanneer 80% van het publiek louter *at random* reageert. Bovendien zijn die verschuivingen van de geaggregeerde surveyopinie ook *intelligibel*, in zoverre dat ze aansluiten bij de beleidsrealiteit. Anderzijds is het ondertussen eveneens duidelijk dat het economische of rationele keuzestandpunt slechts een partiële visie is die geen plaats geeft aan factoren zoals burgerplicht (Blais, 2000). Een pleidooi voor de neutralisatie van het grote publiek is trouwens ook niet *bon ton* in een periode waar de burger steeds kritischer en wispelturiger wordt en velen de mond vol hebben van begrippen als deliberatieve democratie en burgerparticipatie.

Maar op de keper beschouwd, tonen deze replieken enkel aan dat men het fenomeen van de non-attitudes niet mag verabsoluteren en vooral niet te statisch mag bekijken. Ook Page en Shapiro erkennen het bestaan van de non-attitudes en onderschrijven dat het voor individuele burgers vaak perfect rationeel is om politiek onwetend te zijn en dus ook met weinig kennis van zaken te reageren op surveyvragen (1992: 384). Bovendien signaleren ze eveneens dat de congruentie van de geaggregeerde opinie met de be-

leidsmatige realiteit best een gevolg kan zijn van elitemanipulatie. Net als een haas die gebiologeerd is door de lichtbak, is het met name voor de politiek onwetende burger erg verleidelijk om "(op)lichtende voorbeelden" na te praten. Kortom, het zou hoe dan ook beter zijn om zijn oor in eerste instantie te luisteren te leggen bij de 'originele' respondenten. Maar dit is uiteraard geen sinecure. Hoe destilleer je die originele opinies? Het meest voor de hand liggende antwoord luidt door de onwetende angsthazen te weren. Surveyanalisten gebruiken hiervoor een 'geen mening'-optie. Maar ze weten heel goed dat dit voor bepaalde angsthazen geen alternatief is, namelijk zij die ervoor kiezen om sowieso ja te knikken (*acquiescence*). Maar is het geen veel betere strategie om althans een deel van het surveyonderzoek te reserveren voor een habitat waar politieke angsthazen moeilijk gedijen, zoals bijvoorbeeld een online politiek forum?

Er zijn uiteraard ook anderen die zich bewust zijn van de beperkingen van het traditionele survey-onderzoek met het oog op opiniepeiling. Zo heeft Fishkin bijvoorbeeld recent een poging ondernomen om het 'publiek' terug in beeld te brengen. Hij heeft zijn geesteskind met de naam "deliberatieve opiniepeiling" trouwens zorgvuldig gepatenteerd. In deze alternatieve peiling wordt de eigenlijke opiniepeiling bij een toevallige steekproef van de bevolking voorafgegaan door momenten van informatie en overleg. Maar Fishkin is wel zo eerlijk om er op te wijzen dat de waarde van zijn deliberatieve opiniepeiling niet zozeer descriptief dan wel prescriptief is. "It has recommending

force, telling us what the entire mass public would think about some policy issues or some candidates if it could be given an opportunity for extensive reflection and access to information” (Fishkin, 1993: 81). Maar Fishkin ziet nog een belangrijk aspect over het hoofd. Ook als mensen daar uitdrukkelijk de gelegenheid voor krijgen, zullen velen van hen toch niet bereid zijn om zich politiek te informeren en deel te nemen aan politieke discussie. Zoals reeds gezegd gaat dit laatste zeker op voor de Belgische politieke context die de burger eerder inschakelt in een angst-hazenperspectief dan in het vandaag modieuze stakeholdersperspectief.

Hiermee schoppen we trouwens pijnlijk hard tegen de Achilleshiel van de aanhangers van de deliberatieve democratie zoals bijvoorbeeld Habermas, Gutmann, Thompson en Elster... Zij propageren de waarde van een rationeel en wederkerig debat, waarbij standpunten zorgvuldig worden beargumenteerd. Hierbij vertrekken ze net zoals Fishkin van een ideaalbeeld, waaraan ze de werkelijkheid spiegelen. Maar precies deze prescriptieve theoretische invalshoek zet commentatoren ertoe aan om zich blind te staren op die aspecten van de realiteit die niet beantwoorden aan de *ideal speech context*. Anonieme online discussies staan in hun ruwe en ongestructureerde vorm ontegensprekelijk vaak heel ver af van de rationele en wederkerige deliberaties. Maar ze zijn wel echt. In ieder geval echter dan de voorgestructureerde en rationeel verpakte opinies van een dikwijls grotendeels ignorant publiek die ons worden voorgehouden door het representatief survey-onder-

zoek. Want, hoewel dit wellicht voor veel waarnemers anders lijkt, worden online politieke fora en blogs bevolkt door een politiek geëngageerd en relatief goed geïnformeerd publiek (Thijssen, 2008).

3. Conclusie

Men mag zich niet blindstaren op beledigende online commentaren zoals die van *Parmenides* en *Bolle*, die we in de eerste paragraaf citeerden. Want als men bereid is om te laveren tussen de puntige klippen van de occasionele *hatemail*, zal men wel degelijk merken dat zich in de kolkende zee van de online discussies ook een aantal grondstromen van publieke opinie bevinden. In ons empirische eerste deel hebben we aangetoond dat men door het aan banden leggen van de anonieme online interventies tegelijk ook het zicht op de grondstromen van publieke opinie zou verliezen. Dat dit een kwalijk verlies zou zijn, werd beargumenteerd in het tweede deel van dit essay. We wezen erop dat heel wat van de nadelen van de traditionele survey met het oog op de meting van publieke opinie, zoals de non-attitudes, de rol van de enquêteur en het geatomiseerde publiek, veel minder van toepassing zijn op publieke opinie zoals die te vinden is op de online fora. Online politieke fora zijn met name *the place to be* voor de procesanalyse van opinievorming, tenminste zolang men de anonimiteit van de deelnemers respecteert en men het aandurft om zich te begeven op het ongestructureerde en soms (ego)bedreigende terrein van de online discussie. Toe-

komstig onderzoek zou dan ook veel meer oog moeten hebben voor de online fora als instrument voor publieke opinieonderzoek. Er is nood aan diagnostische tools om die publieke opinie te exploiteren en te structureren. Want tot spijt van wie het benijdt, is de grillige en chaotische online publieke opinie een perfecte aanvulling bij de buitensporig geformatteerde 'publieke' opinie die een bevraging van een 'representatieve' steekproef oplevert.

Noten

1. Docent van de Universiteit Antwerpen, Departement Politieke Wetenschappen.
2. Voor diegenen die niet zo thuis zijn in het Belgische eerste klassevoetbal: Paul Van Den Driessche en Glen De Boeck zijn respectievelijk pr-verantwoordelijke en technisch directeur van seizoensrevelatie Cercle Brugge.
3. We zijn in dit verband uitdrukkelijk dank verschuldigd aan de moderatoren van *Politics.be*. Met name de hulp van Davy Jansen, Maarten Malaise en Frederik Mispion is cruciaal geweest.
4. De websurvey werd geïnitieerd door de moderatoren van *Politics.be* en liep van 25 augustus 2006 tot en met 14 oktober 2006. Op het eind van die periode waren er 7400 geregistreerde leden. Globaal gesproken realiseerden we dus een responsgraad van 17,6%. Niettemin leerden we uit de logfiles dat 85% van de geregistreerde leden geen enkele post plaatste in 2006. Dit hoge per-

centage staat wellicht niet los van de relatief korte levensduur van e-mailadressen en online-lidmaatschappen. Als we ons enkel toeleggen op de posters in 2006 stijgt de responsgraad tot 39,3%. Tevens blijkt dat onze 1300 respondenten in 2006 instonden voor 188.042 *posts* of 51,1% van het totaal aantal tijdens dat jaar.

5. We danken de studenten van het seminarie 'Publieke Opinie' die deze inhoudsanalyses voor hun rekening namen.

Bibliografie

- Blaise, André (2000). *To Vote or Not to Vote*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Christensen, Karen, & Levinson, David (2003). *Encyclopedia of Community. From the Village to the Virtual World. Volume 1*, London: Sage.
- Converse, Philip E. (1980). "Comment: Rejoinder to Judd and Milburn". *American Sociological Review*, 45: 644-646.
- Dewachter, Wilfried (1992). *Besluitvorming in Politiek België*, Leuven/Amersfoort: Acco.
- Fishkin, James S. (1993). *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.
- Habermas, Jürgen (1989 (1962)). *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: Polity Press.
- Krosnick, Jon A. (1993). "Maximizing Questionnaire Quality". In John P. Robinson, Phillip R. Shaver & Lawrence S. Wrightsman (Eds.), *Measures of Political Attitudes* (pp. 37-57). San Diego: Academic

- Press.
- Le Bon, Gustave (1948). *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. London: Unwin.
- Noelle-Neumann, Elisabeth (1974). "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion". *Journal of Communication*, 24: 43-51.
- Page, Benjamin E., & Shapiro, Robert Y. (1992). *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Scheufele, Dietram A., & Moy, Patricia (2000). "Twenty-five Years of the Spiral of Silence: A Conceptual Review and Empirical Outlook". *International Journal of Public Opinion Research*, 12: 3-28.
- Thijssen, Peter (2008). "In Search of the Critical Undercurrent", paper prepared for publication.
- Zaller, John R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.